

Folklor xalq həyatının əks-sədasıdır

(əvvəli 15 aprel tarixli sayımızda)

Qeyd edək ki, mərasimlə bağlı olan alqışlar, təbii ki, mərasim rituallarına əsasən yaranıb və günümüzədək gəlib çatıb. Xalq arasında bu tip alqış və dualar demək olar ki, bütün evlilik mərasimləri, xeyir işləri zamanı, eləcə də gündəlik həyatımızda subay oğlan və qızlara söylənməkdədir: "Allah sənə halal süd əmmiş yetirsin!", "Bəylik hamamına gedəsən", "Toy şirni yeyim", "Gəlinlik lampanı yandırım", "Səni görüm xoşbəxt olasan!", "Min yaşa!", "Evlad sahibi olasan!", "Allah sənə yar olsun!", "Var-dövlətli yaşa!", "Üzün gülsün!", "Allah səni saxlasın, min bir belədanı hiyf eləsin!", "Allah sizi bir-birinizdən ayırmasın!", "Bu əlin o ələ möhtac olmasın!", "Bir-birinizə mehriban olasız!", "Qoşa qarıyasız!", "Qonaq xəcaletli, əhl-əyal sərməndəsi olmayasız!..".

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Vahid Öməröv yazır ki, "xalq görmədiyi, bilavasitə şahidi olmadığı iş və hadisə barədə söz qoşmur. Amma bu da var ki, müəyyən zaman içində hadisə, adət-ənənə, mərasimlərlə bağlı yaranan və xüsusi mənə daşıyan bəzi ifadələr ictimai inkişafın, gündəlik yaşayışın tələblərinə uyğun olaraq elə mündəricəsi ilə bərabər ya tamamilə unudulur, ya da elə bir kökə düşür ki, onun əsl varlığının, mənə tutumunun nədən ibarət olduğunu aydınlaşdırmaq çox çətin olur. Dilimizdə əhli mənəsi dəyişmiş, yaxud unudulmuş ifadələr az deyil. Məsələn, "Başına dolanım", "Başına dönüm", "Qurbanın olum", "Ayağının altında ölüm" və s. Bu ifadələr müsbət mənada işləndikləri kimi, "Başına dönəsən", "Qurbanım olasan", "Ayağının altında öləsən" şəklində də deyilir və bu məqamda, məcazi mənə daşımaqla, qarğış mahiyyəti kəsb edir. Müəyyən ölçüdə şamənişmələ də bağlı olan bu ifadələr, əslində, elə çağın məsələsüdür ki, onda adamlarda bir işin icrası ilə başqasına təsir etməyin - təqlidi sehrin gücünə böyük inam olub. Qədimlərdə bir adam naxoşlayanda, onun başına heyvan dolandırır və bununla belə zənn edərmişlər ki, azarlayan kimsə mütləq sağalmalıdır. Etiqada görə, onun bütün qada-bələsi, ağrı-acısı guya başına dolandırılmış heyvana keçir, sonralar adamlar bu ayını söz şəklində özlərinə şamil etmiş və inanmışlar ki, bir kimsə xəstənin başına dolansa, guya o özü xəstələnər, azarlı isə sağalardı. İndinin özündə belə görürsən ki, bir uşaq oturan şəxsin çevrəsinə dolananda, tez ona "başına dolanma" deyirlər. Əgər o, bu işi edibsə, onda hərəkəti əks istiqamətlərdə təkrar etdirir, bununla, xətanın sovuşacağı zənnində olurlar...".

Qeyd edək ki, Azərbaycan xalqının adət-ənənələrində və folklor yaradıcılığında əsas yer tutan mənəvi amillərdən biri olan alqış və qarğışlar əsrdən-əsrə keçərək günümüzədək gəlib çıxıb və elin dilində geniş şəkildə işlənməkdədir...

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ən qədim janrlarından biri də andlardır. Bu janr insanların müqəddəs hesab etdikləri varlıqlara inamı ilə əlaqədar yaranaraq formalaşmışdır. İnsanlar bir hadisəni, yaxud hər hansı bir olayla bağlı danışdıqlarına dinləyənləri inandırmaq, qarşı tərəfdə güvən yaratmaq, həm də arada səmimiyyətin yaranması üçün and içərlər. Belə ki, İnsan yerə, göyə, suya, oda, Günəşə, Aya müqəddəs varlıq kimi baxmağa başladığı zamandan ilk andlar da dilinə gəlib və el dilində işlək olub: "Gün haqqı", "Torpaq haqqı", "İşiq haqqı", "Su haqqı" və s.

İnsan təsəvvürünün hüdudları genişləndikcə valideyn və əziz adamlarla bağlı "Atamın canı üçün", "And olsun anamın canına", "Əzizlərimin canına and olsun", "Balamın canı haqqı", "Dayı canı", "Yalan desəm canımdan xeyir görməyim" və s. kimi andlar da yaranaraq xalqın leksikonunda oturmuş.

Dini təsəvvürlərin insanların şifahi yaradıcılığında hökmran mövqə tutması ilə əlaqədar andlar da yaranmışdır: "Allaha and olsun", "Allah haqqı", "Peyğəmbər haqqı", "Qıldığım namaza and olsun", "Qıldığım namaz belimdən vursun", "Qurana əl basım", "Quran mənə qənim olsun", "Əli yolu haqqı", "Məzhəb haqqı", "Yalan desəm, dilim kəlməyi-şəhadətə dönməsin", "On iki imama and olsun" və s.

Andların tarixi inkişaf yoluna öləri nəzər saldıqda belə aydın görünür ki, bu janr xalqın yaşayış tərzini, əxlaqi görüşlərini, həyatın və məişətin müxtəlif mərhələlərini əks etdirir. Bir məqamda da diqqət çəkmək çox önəmlidir. Bütöv Azərbaycan iki yerə parçalandıqdan sonrakı xalq yaradıcılığında müəyyən fərqlər olsa da, tarixən yaranmış söz boxcasının inciləri, demək olar ki, oxşar, bəzi hallarda isə tamamilə eynidir. Məsələn: "Allaha and olsun!", "Quran haqqı", "Getdiyim beytə and olsun!", "Məscid haqqı!", "Çıraq haqqı!", "İşiq haqqı!", "Çörək haqqı!", "Çörək mənə qənim olsun!", "Vallah, billah!", "Bu ölsün!", "Özüm ölüm!", "Sən öl!", "Balalarım ölsün!", "Atamın goru haqqı!", "Bu ərəb qəbiləyə and olsun!", "Qərib İmam Rzaya and olsun!", "Kitab haqqı!", "Quran çarpsın!", "Əbəlfəzin kəsilmə qolları!", "On iki imama and olsun!", "Allah canımı alsın!", "Bu duz çörəyə and olsun!", "Yalan desəm, üzüm daşa dönsün!", "Qənd kimi gözüm ağarsın!" və s.

"Qarğışlar, dualar, alqışlar təbiət, cəmiyyət hadisələrinə münasibətlərdə yaranmış və etiqlərin ifadəsidir. Qarşı tərəflərin bir-birlərinə arzu-istəklərini ifadə edən dualar, ümumi şəkildə konkret zaman içində olmaması səbəbindən, andlar etnoqrafiyanın etiket bölməsinə daxil olur...".

Esmira FUAD,
filologiya elmləri doktoru.